

УДК 94(477. 8): 262.4 "46"

КОНЦУР-КАРАБІНОВИЧ НАТАЛІЯ,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та політології

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

ЛЬВІВСЬКИЙ СОБОР 1946 РОКУ ОЧИМА СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ

У статті проаналізовано методи та засоби антиунійної політики радянської влади в 1940 роках, визначена роль у цьому процесі Львівського церковного собору 1946 р., показана реакцію світової спільноти на подальший розвиток подій. Показана штучність розриву унії і процесу "возз'єднання" з РПЦ, репресивні механізми впливу держави на ієрархів, священників і віруючих УГКЦ, жертвну готовність греко-католицького духовенства відстоювати свою віру всупереч офіційній політиці радянської влади очима світового суспільства.

Ключові слова: антиунійна політика; греко-католики; Львівський собор; Українська греко-католицька церква.

Постановка проблеми і стан її вивчення. Стрімке відродження в 90-х роках ХХ століття Української греко-католицької церкви (УГКЦ) обумовило зміну не тільки суспільних, але й духовних домінант і, відповідно, підвищення інтересу до складної історії церкви в радянські часи. У цьому контексті наукової актуальності набула потреба зняття всіх сфальсифікованих радянською ідеологічною системою звинувачень на адресу УГКЦ, яка працювала на збереження національної ментальності, духовних і культурних традицій мільйонів українців.

Ліквідація УГКЦ на західноукраїнських землях у повоєнний після Другої світової війни період стала темою багатьох наукових досліджень, у яких із різних позицій висвітлювалися причини, перебіг, масштаби, результати та багато інших питань, пов'язаних із цією акцією. Подія отримала значний резонанс в Україні та за її межами, а її наслідки, незважаючи на хронологічну віддаленість, донині позначаються на житті українського суспільства.

Потреба в поверненні до цієї теми продиктована також недостатнім ступенем і якістю висвітлення багатьох питань, що внаслідок різних ідеологічних підходів, величезної полярності поглядів, довільного трактування, а то й відвертої фальсифікації фактів у доробку певної частини дослідників звужують можливість здійснення детального наукового аналізу. Залишки старої радянської парадигми мають прояви й у сучасних оцінках окремими політичними силами та церковними організаціями місця УГКЦ в суспільному житті України. Тож дослідження методів та засобів антиунійної політики радянської влади в 40-х роках ХХ століття, ролі та значення в цьому процесі Львівського церковного собору 1946 р., реакції світової спільноти на розвиток таких подій залишається актуальним завданням.

Виклад основного матеріалу. На рівні НКДБ УРСР у грудні 1945 року було прийнято рішення про підготовку загального церковного собору УГКЦ (Загальногалицького собору) як "єдиної канонічної форми організаційного закріплення ліквідації греко-католицької церкви і возз'єднання її з православною церквою". Львівський собор 1946 р., який відбувся 8 березня в Соборі святого Юра, не став моментом рішучого повороту уніатського духовенства і вірних до православ'я, на що роз-

раховував радянський уряд та ієрархи РПЦ. Він був лише одним із етапів процесу ліквідації греко-католицької церкви, складовою частиною антиунійної політики радянського режиму в загальному процесі радянізації західноукраїнських земель у післявоєнний період. Єдиним досягненням ініціаторів проведення собору, якщо можна так вважати, була імітація легітимності й спроба представити світовому суспільству насильницьку акцію як "вільне волевиявлення українського народу". Тож видається слушним твердження о. Ігоря Мончака, що "ставити наголос на псевдособорі 1946 року як на моменті "ліквідації" Галицької митрополії було б в інтересах уряду СРСР. Цим уряд усував себе від обвинувачення як головного автора "ліквідації" Церкви, а винуватцями виставляв як не саме галицьке духовенство то, щонайменше, Московську церкву. Така фальшива інтерпретація подій прийнялася навіть на Заході" [1, с. 124].

Але ці намагання виявилися марними, про що свідчили реакція й відгуки в пресі органів держави та численної української діаспори. Для світового суспільства було очевидним, що широкомасштабна акція ліквідації Української греко-католицької церкви, у епіцентрі якої опинився Львівський собор 1946 р. з його рішеннями, здійснена комуністичним режимом спільно з Російською православною церквою в її інтересах. Вона була спрямована проти Ватикану та католицизму й мала на меті послабити їхні позиції в християнському світі.

Радянська сторона відстежувала реакцію західного світу, старанно фіксуючи відгуки світової преси, формуючи на їх основі відповідні інформаційні огляди. Подібна інформація лягала на стіл не тільки вищого партійного й державного керівництва, але й керівників республіканського та обласного рівня, які робили відповідні огляди для аналізу світової преси. В одному з таких оглядів наводилися витримки з різних провідних газет Європи та США, що стосувалися долі української церкви. Зокрема, американська газета "Нью-Йорк Таймс" 17 березня 1946 р. опублікувала матеріали про рішення Львівського собору та заяву кардинала Тіссерана з приводу репресій проти церкви та віруючих у Західній Україні, у якій заявлялося: "Розірвання Берестейської унії підкреслює напружену й рішучу боротьбу, яка точиться між Москвою, що діє через православну церкву,

яку вона намагається використати як політичну зброю, і Ватиканом... Оскільки в Росії фактично не дозволена ніяка інша християнська церква, крім Московської православної церкви, гасло полягає в тому, що західноукраїнська католицька церква повинна зникнути... Собор, який зібрався у Львові та прийняв рішення анулювати унію західноукраїнської церкви з римською церквою, ухвалену 1596 р., очолювався кількома священиками-відступниками, один із яких опублікував брошуру, скеровану проти верховної влади Римського папи" [2, арк. 46-47].

В іншому номері ця газета повідомляла: "Львівсько-го митрополита й майже всіх єпископів заслано в далеку Московщину. Церковний маесток розграбили, а священицтво запроторили в тюрми й робочі роти... Москва показала своє правдиве обличчя: указом схвалила "бажання народних мас" і підпорядкувала збунтованих українських католиків червоному патріархові в Москві" [Там само, арк. 48].

Римська газета "Пополо" від 19 березня заявляла, що повідомлення московського радіо щодо приєднання західноукраїнської церкви до православної "є трюком найбільш підлої властивості... Усі єпископи й духовенство Західної України були заслані, запроторені в тюрми й замінені тепер купкою відступників на чолі з тим же самим Г. Костельником, якому за його старання була обіцяна посада митрополита Львівського. Ці зрадники віри й своєї пастви ненависні віруючим. Усі керівники релігійних парафій, які не бажали зраджувати свій народ і віру, під ворожим тиском усунені й на їхнє місце знайдені нещасні, готові на все, які написали під диктовку звичайну відозву до визволителів. Стиль не новий", - підсумовувалося в газеті й прогнозувалося, що тиск на незговірливих священиків УГКЦ тільки посилиться" [Там само, арк. 50].

Авторитетний у католицькому світі єзуїтський журнал "Чивільта Каттолика" характеризував позицію Радянського Союзу щодо західноукраїнської уніатської церкви як "політику підступу й насильства". Автори огляду зазначали, що "журнал указує на факти "переслідування", які нібито були здійснені проти єпископів і священиків уніатської церкви з тим, щоб примусити їх приєднатися до російської православної церкви... Католицьке духовенство було замінено священиками-відступниками, які проголосили своє приєднання до російської православної церкви й відмову підпорядкуватися авторитету папи" [2, арк. 52].

Єрархи УГКЦ української діаспори теж засуджували радянський режим і керівництво РПЦ за насильницьке протизаконне й неканонічне приєднання уніатської церкви до православної, де вказувалося, "що так звана злука західноукраїнської уніатської церкви з російською православною є неможливою подією, тому що всі законні єпископи української уніатської церкви вже давно заарештовані й депортовані совітськими чинниками. Це не є злука, а примусове прилучення, заряджене радянською владою" [3, с. 390]. Від імені українців греко-католиків Канади вони заявили: "Як громадяни Канади ми вимагаємо, щоб свобода, проголошена Атлантичною Хартією, розповсюджувалася на тих нещасних людей, які нині переслідуються Совітами, вимагаємо визволення і права повернутися до своїх парафій та припинення переслідування українських католиків" [Там само].

Греко-католицькі єпископи в США К. Богачевський і А. Сенишин оприлюднили також заяву з рішучим протестом проти насильної ліквідації уніатської церкви в Україні. "Совіти покористовуються православною церквою й уживають терористичних способів, щоб примуси-

ти уніатських священиків і вірних підкоритися Москві, - наголошували вони. Єрархи підкреслили неканонічність рішень Львівського собору: 216 священиків, залучених владою для його проведення, не могли представляти інтереси тритисячного кліру та чотирьох мільйонів вірних. "Було би кривдою для українського народу та його Церкви прийняти як правдивий факт проголошення, що синод, скликаний у Львові 8 березня ц. р., зірвав Берестейську унію, що в'язала Українську Католицьку Церкву з Римом 350 літ, та загнав її знову в обійми московської православної церкви" [3, с. 391].

На підтримку гнані УГКЦ виступили представники Української автокефальної православної церкви, яка продовжувала свою діяльність поза межами зони радянської окупації українських та східноєвропейських територій. Зокрема, учасники Другого собору єпископів УАПЦ під проводом митрополита Полікарпа (Сікорського), що проходив 14-18 березня 1946 р. у німецькому містечку Есслінгу-на-Неккері, ухвалили звернення до всіх християнських церков, а також окреме звернення до католицької церкви, у якому висловлювалося співчуття з приводу насильницького приєднання греко-католиків до РПЦ [4, с. 269]. Від імені священнослужителів і віруючих Української автокефальної церкви в Північній Америці висловив протест її глава єпископ І. Теодорович [4, с. 270], а від Української католицької церкви в Канаді - єкзарх Ладика та єпископ Саварій [4, с. 275].

Українська діаспора за океаном, яка пильно стежила за подіями на батьківщині, була стурбована долею близьких і рідних людей, бурхливо реагуючи на ліквідацію батьківської церкви. Другий конгрес українців Канади у червні 1946 р. ухвалив із цього приводу спеціальну резолюцію. У ній наголошувалося, що він "протестує перед цілим культурним і свободолюбивим світом проти насильственного втручання совітського уряду в справі віри українського народу та використання російської православної церкви для скріплення своєї диктатури над українськими народом". З'їзд українців у канадській Оттаві у вересні 1946 р. теж відгукнувся резолюцією щодо подій в Галичині, у якій відзначалося: "Войовничий безбожний матеріалізм і дикий московський імперіалізм сьгодні руйнують основи християнського життя, християнської цивілізації, демократичного ладу та нищать культурні надбання нашого народу на його рідних землях" [5, с. 189].

Особливо болісно й обурливо сприймали розгром УГКЦ представники Закордонного Представництва Української головної визвольної ради (УГВР) та закордонних частин ОУН, а також досить численна західноукраїнська еміграція. У зв'язку з трагічними подіями на батьківщині, УГВР оприлюднила в травні 1946 року звернення до всіх українців на чужині. У ньому зазначалося: "Переводячи послідовно жорстоку боротьбу з національними надбаннями, поборюючи прояви національної волі на західноукраїнських землях, большевики з перших днів окупації розпочали боротьбу з Українською Греко-Католицькою Церквою, цією твердиною національної культури українського народу на західноукраїнських землях. Всі єпископи арештовано, три з них померли у в'язницях, виарештовано понад 300 священиків... Большевики створили ініціативну групу трьох священиків, які відозвою 28 травня закликали все духовенство західноукраїнських земель пірвати з уніатською традицією і підкоритися московському патріархові... Релігійний терор на Західноукраїнських землях, насильства над сумлінням скріпили фронт революційно-визвольної боротьби українського народу під проводом УГВР за незалежність Української Держави"

ви, яка єдина забезпечить свободу думки світогляду і віри українцям... Закликаємо протестувати проти насильства над релігією і сумлінням нашим. Розповісти демократичному світові правду про гніт і сваволю на наших землях" [6, с. 288].

В іншій заяві, оприлюдненій на Заході, керівництво УГВР інформувало світове суспільство, що в Україні "по-варварському знощуються большевики з релігійних почувань українського населення... Вся акція мала на меті: а) знищити греко-католицьку церкву як релігійну національну інституцію, яка дуже поважною мірою охороняє український народ від русифікаторських впливів Москви, б) терором зламати деяку частку духовництва, змусити його до співпраці з НКВД і в цей спосіб підірвати авторитет церкви серед нашого народу взагалі" [Там само, с. 289].

Що ж до реакції оунівського підпілля на галицьких землях, то, за словами Б. Боцюрківа, "дивує, що "возз'єднавча" кампанія не зіткнулася з будь-якою серйозною протидією з боку потужного українського руху опору" [7, с. 179]. Тільки влітку 1946 року ОУН у формі ультиматуму вимагала від священників, які перейшли у православ'я, зректися свого відступництва з погрозою щодо можливих насильницьких дій. Деякі священники підкорилися цій вимозі, але більшість, через прагматичний підхід щодо необхідності збереження парафіяльного духовенства під формальним виглядом возз'єднання та через страх репресій з боку НКДБ, відмовилися відступати від нав'язаного примусово православ'я, а дехто звернувся навіть за захистом до органів НКВС [7, с. 179-180].

Якщо говорити про позитивні відгуки щодо рішень Львівського собору, то свої привітання Московському патріарху Алексію надіслали тільки представники православних церков - екзарх Болгарії Стефан, архієпископ Нью-Йорка Карпато-Русі та Віленський архієпископ Корнилій [8, с. 60].

Один із представників Української православної церкви в США І. Гундяк через особисте послання до Г. Костельника звернувся з пропозицією поширити "возз'єднавчу" на Америку, закликавши тамтешніх греко-католиків приєднатися до православ'я [9, с. 117-121]. Але цей випадок чи не єдиний у своєму роді схвальний відгук заокеанських українців на насильницьку ліквідацію УГКЦ.

Виклад розвитку подій на соборі, відображений у публікаціях радянських часів [10; 11], з точки зору комуністичної влади мав демонструвати логіку історичної об'єктивності, здійсненої режимом антиуніатської акції. Однак для духовенства і віруючих УГКЦ це був акт відвертого насильства, який сприймався однозначно негативно. Про це свідчать матеріали спогадів та інтерв'ю репресованих священників, простих віруючих, що містяться в архіві львівського Інституту історії церкви Українського католицького університету [12].

Що ж до наукових оцінок самого Львівського собору та прийнятих на ньому рішень, то і в церковних колах, що зберегли вірність унії, і в наукових дослідженнях сам він та прийняті постанови вважають нелегітимними й неканонічними. Цих підходів дотримується й більшість сучасних церковних та світських дослідників історії УГКЦ. Суть їхньої позиції зводиться до такого. Тогочасний собор у проведеному вигляді юридично не спроможний був вирішувати питання про возз'єднання церков. Зібрання, іменоване як собор Української греко-католицької церкви, відбулося без участі жодної з її єпископів, які перебували в тюрмах і на засланнях. Це автоматично робило його неканонічним, а прийняті в такому разі рішення були незаконними,

оскільки грубо порушували встановлені Вселенськими соборами церковні закони. Тому жодне з рішень Львівського собору за церковними канонами не можна вважати легітимними.

На думку Ю. Герича, відповідно до церковних законів, Російська православна церква як помісна не мала права втручатися у внутрішні справи іншої помісної церкви, тим більше греко-католицької, підпорядкованої Ватикану. Таким чином, на його переконання, радянська влада, яка, згідно з таємно укладеним планом і за допомогою репресивних органів і РПЦ ліквідувала греко-католицьку церкву на теренах України й офіційно скріпила цю акцію Львівським псевдособором 1946 р., брутально порушила елементарне право людини на віросповідання, визнане у всьому світі, навіть в інших тоталітарних державах [13].

Зрештою, у 1990 році в розпал процесів легалізації УГКЦ, 23 січня у Львові відбувся церковний собор УГКЦ, на якому його учасники одностайно підтримали постанову, де вказувалося: "Відкинути й визнати неіснуючим т. зв. Львівський собор 1946 року, згідно з яким Українська греко-католицька церква нібито самоліквідувалась і переходила в лоно Російської православної церкви як її частина". Основними підставами такого рішення для учасників собору 1990 року було визнано такі положення: "Всі рішення й постанови т. зв. собору були і є недійсними і не зобов'язуючими для Української греко-католицької церкви як такі, що творилися силою репресій уряду СРСР при безпосередній активній участі вищого духовенства Російської православної церкви у відсутності ієрархії Української греко-католицької церкви. Той т. зв. собор був неканонічним і юридично не правосильним і, як суто політичний, ніколи не був визнаний римськими архієреями і Вселенською католицькою церквою, віткою якої була і є Українська греко-католицька церква" [14].

Висновки

Львівський церковний собор 1946 р. став кульмінаційним моментом антиунійної політики радянської влади, спрямованої на ліквідацію греко-католицизму на західноукраїнських землях.

У процесі дослідження було з'ясовано, що рішення про скликання собору приймалося не церковними діячами, навіть тими, що входили до складу ініціативної групи, а перш за все органами держбезпеки.

На переконання спецслужб, собор як акція церковно-канонічного оформлення процесу переведення греко-католиків під юрисдикцію РПЦ мав формально завершити процес ліквідації унії в Галичині. Реакція світового суспільства на розвиток таких подій була одностайною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мончак І. Хто ліквідував греко-католицьку церкву / І. Мончак // Берестейська унія (1596-1996) : ст. й матеріали. - Львів : Логос, 1996. - С. 123-124.
2. Державний архів Львівської області, Ф. П-3 (Львовский обком Компартии Украины 1939-1946г.), оп. 1, спр. 439, арк. 43-56.
3. Гайковський М. І. Хресною дорогою: Функціонування і спроби ліквідації Української греко-католицької церкви в умовах СРСР у 1939-1941 та 1944-1946 роках : зб. документів і матеріалів / [упоряд. : Гайковський М. І.]. - Львів : Місіонер, 2006. - 650 с.
4. Возз'єднання : зб. архівних документів і матеріалів (травень 1944 - січень 1946) / [упоряд., передмова та покажчики О. Д. Довганича та ін. ; ред. кол.: В. І. Балага та ін.]. - Ужгород, 2000. - 344 с.

5. Швець І. Збірник. Статті, доповіді, промови / І. Швець. - Сідней, 1996. - 250 с.
6. Релігія в житті українського народу : зб. матеріалів. - Мюнхен-Рим-Париж, 1966. - 218 с.
7. Боцюрків Б. Українська греко-католицька церква і Радянська держава (1939-1950) / Б. Боцюрків. - Львів : Вид-во УКУ, 2005. - 268 с.
8. Большевицький церковний собор у Львові 1946 року. - Нью-Йорк, 1952. - 64 с.
9. Сергійчук В. І. Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / В. І. Сергійчук. - К. : Дніпро, 2001. - 492 с.
10. Діяння Собору УГКЦ 8-10 березня 1946 р. - Львів: Видання Президії Собору, 1946. - 176 с.
11. Львівський церковний собор: документи і матеріали 1946-1981. - К., 1984. - 216 с.
12. Український католицький університет (Львів). Архів Інституту історії Церкви, спр. № П-1-1. - 109-769 (Інтерв'ю репресованих священників УГКЦ 40-80-х рр. XX ст.).
13. Герич Ю. Як відбувався "возсоединительний собор" у Львові 8 березня 1946 р. / Ю. Герич // Календар "Світла". - Торонто ; Нью-Йорк, 1995. - С. 88-91.
14. Собор греко-католицької церкви постановляє // Вісті з Риму. - 1990. - Лютий.

Концур-Карабинович Наталя,

кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и политологии

Ивано-Франковского национального технического университета нефти и газа

ЛЬВОВСКИЙ СОБОР 1946 ГОДА ГЛАЗАМИ МИРОВОЙ ОБЩЕСТВЕННОСТИ

В статье проанализированы методы и средства антиуниатской политики советской власти в 1940 годах, определена роль в этом процессе Львовского церковного собора 1946 г., показана реакция мировой общественности на дальнейшее развитие событий. Показана искусственность разрыва унии и процесса "воссоединения" с РПЦ, репрессивный механизм влияния государства на руководство, священников и верующих УГКЦ, жертвенность греко-католического духовенства в отстаивании своей веры вопреки официальной политике советской власти глазами мировой общественности.

Ключевые слова: антиуниатская политика; греко-католики; Львовский собор; Украинская греко-католическая церковь.

Kontsur-Karabinovych Natalia,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of History and Political Science,

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

THE LVIV UNION IN 1946 BY THE EYES OF WORLD ASSOCIATION

The Lviv Union in 1946 became one of culmination episodes of the process of the abolishment of UGCC but it couldn't provide definite turn of the Greek-Catholic clergy and the faithful to Orthodox religion. The attempts to give church-canon legacy failed. In the work you can see rupture of the union and the process of "reunion" with Russian Orthodox Church, repressive mechanisms of the state influence on hierarchy, priests and the faithful of UGCC, sacrificial readiness of the Greek-Catholic clergy of Galychyna and Transcarpathia to stand for their belief in spite of official policy of the Soviet regime.

Key words: antiunion policy; the greek-catholic faithful; the Lviv Union; Ukrainian greek-catholic church.

REFERENCES

1. Monctac I. (1996), Who abolished the Greek Catholic Church, in: *Union of Brest (1596-1996): papers and materials*, Logos, Lviv, p. 123-124 (ukr).
2. *State Archives of Lviv Region*, Fond П-3 (Lviv Regional Committee of the Communist Party of Ukraine 1939-1946), opys. 1, sprava 439, arc. 43-56.
3. Haykovskyy M. I. (2006), Way of the Cross, functioning and liquidation efforts of the Ukrainian Greek Catholic Church in the conditions of the Soviet Union in 1939-1941 and 1944-1946 respectively: a collection of documents and materials, Missionaries, Lviv, 650 p. (ukr).
4. Dovhanych O. D. [ed.], Balogha V. I. [ed.] etc. (2000), Reunion: Collection archival documents and materials (May 1944 - January 1946) WP, Uzhgorod, 344 p. (ukr).
5. Shvets I. (1996), Collection. Articles, reports, speeches, WP, Sydney (Australia), 250 p. (ukr).
6. Religion in the life of the Ukrainian people: Coll. Materials (1966), WP, Munich-Rome-Paris, 218 p. (ukr).
7. Bociurkiw B. (2005), Ukrainian Greek Catholic Church and the Soviet State (1939-1950) Lviv, Ukrainian Catholic University, 268 p. (ukr).
8. Bolshevik council in Lviv in 1946 (1952), WP, New York (USA), 64 p. (ukr).
9. Serhiychuk V. I. (2001), Unconquered Church. Ascetism Greek Catholics in Ukraine in the fight for faith and country, Dnipro, Kyiv, 492 p. (ukr).
10. Acts of the Council of the UGCC 8-10 March 1946 (1946), Publishing Presidium Council, Lviv, 176 p. (ukr).
11. Lviv council: documents and materials. 1946-1981 (1984), WP, Kyiv, 216 p. (ukr).
12. Ukrainian Catholic University (Lviv). Archive of the Institute of History of the Church. Sprava P-1-1 - 109-769 (Interview repressed priests of the UGCC 40-80-ies. XX century) (ukr).
13. Gerych Yu. (1995), As held a "unification council" in Lviv March 8, 1946, in: *Calendar "Svitla"*, Toronto - New York, p. 88-91 (ukr).
14. Cathedral Catholic Church decides (1990), NEWS Rome, February (ukr).

© Концур-Карабинович Наталя
Надійшла до редакції 03.10.2015

№ 7 (139) жовтень-листопад 2015 р.